

Ülviyyə Kamil qızı Bəşirli¹
İMAMƏDDİN NƏSİMİ YARADICILIĞINDA İNSAN TƏRBIYƏSİ

Tərbiyə problemi İ.Nəsimi yaradıcılığının əsas qayəsini təşkil edir. İnsanı yaradılmışların ən alisi və qüdrətli sayan İ.Nəsimi onu mənən saf, cismən sağlam və gözəl, idrakca kamil görmək istəyirdi. Buna görə də istər lirik, istərsə də ictimai-fəlsəfi əsərlərində o, əxlaqi və tərbiyə problemlərini daim diqqətdə saxlayırdı. Bilikli adamın cənnətlik, nadan, cahil adamın isə cəhənnəmlik olacağını deyən şair nahaq yerdən ona-buna sataşan, söyüşüb-dalaşan adamı itə bənzədir:

Qaranqu qayğıdan, uyğu ədəmdən,
Bilik uçmağımı, damu nadanım,
Savaşmaqlıq, dalaşmaqlıq, irişmək
Qamu itlikdürür, adəm nişanım

Kiməsə paxıllıq edib həsəd aparmağı donuz, ayı sifəti adlandıraraq boş yerə hirsələnməyi qarışqa, kin bəsləməyi əqrəb xasiyyəti kimi qiymətləndirərək yazırdı:

Həsəd tutmaq donuz, ayı sifətdir,
Qarınca hirsələrim, kinə çayanım.

Həddən çox yeməyi inəyə, şəhvəti eşşəyə, pisliyi qurda, hiyləgərliyi tülküyə xas bir xüsusiyyət hesab edən İ.Nəsimi bu cür naqisliyi insana rəva bilmirdi:

Sığırlıq çox yemək, şəhvət eşşəklik,
Yavuz xu qurd, tülkü hiylə qılanım.

Bir qəzəldə şair insanda görmək istədiyi və istəmədiyi xüsusiyyətləri aşağıdakı kimi sadalayır:

Əya, mömin göz istərsən səadət,

Özünə peşə qıl daim se adət;
Əvvəl təbi-lətifü-xülqü-nikü

İkinci həm kərəm, cüdü səxavət.

Üçüncü, olma hərgiz bivüzü sən,

Yeri, həq buyruğun tut, qıl ibadət.

Xoşa ol mömüni-pakü müvəhhid

Ki, ola anda həm bu üç xəsalət;

Müasir oxucu üçün daha anlaşılın olsun deyə beytlətin şərhini verməyi lazım bilirik. Deməli, şair söyləyir ki, ey mömin, əgər səadət istəyirsənsə, özünə üç adəti daim peşə et: əvvəla incə təbi və yaxşı xasiyyəti, ikinci həm kərəm (mərhəmət) və əliaçıqlığı, səxavəti. Üçüncüsü, təmizliyə riayət et, haq buyruğuna əməl, ibadətdən qalma. Bundan sonra şair deyir ki, xoş o adamın halına ki, onda bu üç xasiyyət mövcud ola:

Həyadır birisi, biri ədəbdir,
Biri dəxi nədir: xövfi-qiyamət (qiyamət xofu)

Nəsimiyə görə daha üç şey insanın könlünü işıqlandırır; ona rahatlıq gətirər. Bunlardan biri müqəddəs kitabınız Quran, digəri axar sudur:

Biri müşəf (kitab), biri axar su derlər,

Bu iki nəsnəyə baxsan kifayət
Üçüncü, süni-həqdi hüsnü-ziba
Təsərrüfsüz təfərrüc qıl fərağət

Üçüncü, əməl gözəlliyi və yaraşıqdır ki, bir şey sərf etmədən sakitcə seyr et, şadlan. Bu gözəl sifətlərlə yanaşı 3 şey insan könlünü qəmgin edər, qulaq ver bunları da sənə söyləyim:

Dəxi könlü edər üç nəsnə qəmgin
Qulaq ver kim, edəm sana hekayət;
Yaman qonşu, yaman yoldaşü bədxu (bəd xasiyyət)
Yaman siyasətdir, siyasət (cəza)

O adamın ki, canında bu üç əlamət var, yəqindir ki, cənnətin üzünü görməyəcəkdir. Həmin əlamətlər bunlardır:

Biri kəzzabla (yalançı), birisi qeybət,
Biri olmaq bəxil (xəsis), əhli ədavət.

Üç şeydən də adama xəstəlik və zərər gələr ki, onları gərək özünə sənət etməyəsən:

Biri böhtan, biri kəcgəngəl etmək (tərslik etmək)
Biri küstaq (sırtıq) olub, qılmaq zərafət

Sonda şair özünə, əslində isə oxucuya müraciət edərək bu üç şeyi özünə adət etməyi məsləhət bilir:

Nəsimi, sən yəqin əhli-nəzərsən,
Bu üç nəsnəyi qıl kəndinə adət:

¹ ADPU-nun doktorantı

Biri lütfü kərəm, həm xülqü-niku (yaxşı xasiyyət),
Biri heç kimsəyə baxma həqarət (lə)
Bu sözlər xoş nəsihətdir bilənə
Səadətdir, vəli eyni-səadət

Elmə, ürfana böyük dəyər verən şair nadan adamla oturub-durmağın faydası olmadığını, bu cür şəxslərdən ancaq nadanlıq törənəcəyini diqqətə çatdıraraq yazırdı:

Nəfsini hər kimsə ki tanımadı şübhəyə,
Arifi rəbb olmadı, yetmədi ol bisəbat!

Əgər insan bir elm öyrənib özünü və dünyanı dərk etmədisə, onda yaxşısı budur bu elm dəftərini çıxar bazara dəyər-dəyməzinə sat ki, bəlkə başqaları ondan faydalana bildi:

Bir elmi oxuyuban bilmədirsə kəndərini
İlət şu dəftərini, tez bazarda bir pula sat!

Nəfsə yaraq hiylə və rıya yoluna düşən heç bir kəs bu işdən qazanc əldə etməmişdir. Tamah insan bədəninə elə bir çirkin xəstəlikdir ki, yalnız qənaət bu illətə dad verə, onu dəf edə bilər:

Tamah insan vücudunda bəğayət zişt illərdir,
Qənaət nişidarudur ki, dəf eylər bu illəri.

İnsanın dili ilə ürəyi bir olmalıdır, əgər belə olmazsa, onda niyyətin Allah qarşısında təsdiq olunmaz, namazın qəbul olunmaz. Ona görə də, gərək arzun, niyyətin dürüst olsun ki, mənliyin başda dursun və əgər mənliyin şərəfin başda durarsa, onda günahların bağışlanar.

İnsan daim yaxşılıq etməlidir ki, əvəzində Allah onun qarşısına yaxşılıq çıxarsın. Xeyir və şər işlər belədir ki, əvvəl-axır insanın özünə qayıdır. Kim bu aləmə gəliрсə, ondan ötrü gəlir ki, kəsbi-kamat etsin, yəni biliklərə və mərifətə sahib olsun. Yox əgər bunu etməzsə, onda dünyaya nadan gəlib, nadan da gedəcəkdir. Mərifətdən xali olan adamın başı həmişə bəlalara düşər olacaq və o bu dünyaya əliboş, üryan gəldiyi kimi buradan əliboş və üryan da gedəcəkdir:

Bu aləmə çün kim gəlir kəs bi-kəmalü mərifət
Etməz olursa, dəm bədən nadan gedər, nadan gəlir.
Çün mərifətdən xalidir, xali şu qiylü qalidir,
Ol hər zaman bu ərsədə üryan gedər, üryan gəlir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Cahangir Oəhrəmanov. İMADƏDDİN NƏSİMİ Sevid Əli ibn Məhəmməd) Biblioqrafiya Bakı – 2019
2. İmaməddin Nəsimi Secilmis əsərləri. “Altun kitab” Bakı - 2005
3. İmaməddin Nəsimi. Mən bu cahana sığmazam. Secilmis əsərləri Bakı - 1991
4. Ə.Dəmirçizadə. Azərbaycan ədəbi dili tarixi. Bakı - 1979
5. Əliyev Yusifli Orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi “Elm və təhsil” Bakı - 2007
6. H.Arashi, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi Bakı - 1960

Acar sözlər: Nəsimi poeziyası, tərbiyə problemi, insan tərbiyəsi, əxlaq tərbiyəsi, mənəviyyat

Keywords: Nasimi poetry, educational problems, human education, moral education, morality

Ключевые слова: поэзия Насими, образовательные проблемы, воспитание человека, нравственное воспитание, мораль

RƏYÇİ: dos.S.Abbasova